

ENSÂRİYYE

(bk. HEREVİYYE).

ENÜŞİRVÂN

(أنوشروان)

Kisrâ Enüşîrvân
I. Hüsrev b. Kubâd
(ö. 579)Sâsânî hükümdarı
(531-579).

Enüşervân, Nüşîrevân, Nüşervân şeklinde de kaydedilen bu kelime, Pehlevîce'de "ölümsüz ruh" anlamına gelen ve Zerdüş't metinlerinde ölümler için övgü sıfatı olarak kullanılan *enüşeg-rûvân*ın değişik bir şekli olup genellikle Kisrâ I. Hüsrev'i II. Hüsrev Pervîz'den ayırt etmek için kullanılmıştır. I. Hüsrev Pehlevîce eserlerde olduğu gibi (*Pahlavi Texts*, s. 55, 115; *Dînkêrd*, s. 571, 654) Arapça ve Farsça kaynaklarda da bu unvanla zikredilmiştir.

531'de babası Kubâd'ın yerine tahta geçen Enüşîrvân'ın ilk icraatı Mazdeizm'in sebep olduğu zararları telâfi etmek oldu. Bir başka önemli faaliyeti de arazi ve vergi reformunu gerçekleştirmesidir. Enüşîrvân bütün araziyi ve ürünü durumuna ve çeşidine göre yeniden vergilendirmiş, kişilerden alınan vergiyi sınıf ve kategorilerine göre düzenlemiştir. Bununla beraber hânedan üyeleri, yüksek rütbeliler, askerler, din adamları, devlet memurları bu vergiden muaf tutuldu (Taberî, II, 150-153). Aynı zamanda yaptığı askerî ve idarî reformlarla da meşhur olan Enüşîrvân ülkeyi dört idarî bölgeye ayırarak tek kumandan yerine her bölgeye ayrı ayrı birer ispehbed ta-

yin etti (a.g.e., II, 98, 99; Dîneverî, s. 69). Onun tarafından uygulamaya konulan dörtlü yönetim biçimine bazı Pehlevîce risâlelerde temas edilmiştir (meselâ bk. *Şehrîhâ-yi Îrân*, s. 8-23).

Genelde başarılı bir dış politika takip eden Enüşîrvân tahta çıktıktan sonra 532'de Bizans imparatoruyla barış yaptı. Fakat bu barış 540 yılında bozuldu ve yeniden savaşlar başladı. Enüşîrvân Suriye topraklarına girerek birkaç şehri zaptetti, bazılarını da haraca bağladı. Son olarak Antakya'yı yağmalayıp yaktı ve çok sayıda esir aldı. Bunun üzerine Jüstinyen Sâsânîler'le barış yapmak zorunda kaldı. İran'a döndükten sonra Ctêsiphon (Medâin) yakınlarında Antakya gibi bir şehir inşa edilmesini emreden Enüşîrvân bu şehre Veh-Andiök-Husrev (Antakya'dan daha güzel şehir) adını verdi. Buraya Antakya'dan getirdiği eserleri yerleştirdi. Halkın Rûmegân ismini verdiği şehir İslâmî kaynaklarda Rûmiye olarak adlandırılır. Onun birkaç şehir daha inşa ettirdiği söylenir. Enüşîrvân 543'te ikinci defa Suriye'yi işgal ederek Urfa'yı kuşattı, fakat buradan geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Nihayet beş yıllık bir barış antlaşması ile Bizanslılar'la olan savaşa son verildi. Yalnız barışın dördüncü yılında Lazika'da birkaç yıl süren bir savaş çıktı. Enüşîrvân bu savaşı kaybetti ve 561'de yeniden barış yapıldı. Bizans İmparatorluğu ile olan anlaşmazlıklar aralıklarla 579 yılına kadar devam etti.

Enüşîrvân, doğuda 557-558 yılları arasında Eftalit (Akhunlar) topraklarının bir bölümünü ilhak etti ve Amuderya nehri Türkler ile Sâsânîler arasında sınır kabul edildi. Diğer taraftan Enüşîrvân'ın Seyf b. Züyezen'e yardım için gönderdiği kumandanlardan Vehrîz San'a'yı ele geçirdi (570) ve böylece Güney Arabistan Sâsânîler'in hâkimiyetine girdi.

Enüşîrvân, diğer din ve mezheplere karşı müsamahakâr davranan bir hükümdar gibi görünür. Atina Okulu 529 yılında I. Iustinianos tarafından kapatılınca pek çok ilim adamı İran'a iltica etti ve Enüşîrvân tarafından çok iyi karşılandı. Hûzistan topraklarındaki Cündişâpûr'da İslâm'ın ilk döneminde de önemli bir yere sahip olan bir tıp merkezi kurdu. Sarayındaki doktor ve filozofları koruyan Enüşîrvân ilmî kitapları Yunanca ve Süryânîce'den Pehlevîce'ye tercüme ettirdi (J. F. Duneau, I, 13-22). Onun em-

riyle Bürzüye adlı İranlı bir doktor, daha sonra İbnü'l-Mukaffa' tarafından *Kelîle ve Dimne* başlığıyla Arapça'ya çevrilen *Panchatantara'yı* Sanskritçe'den Farsça'ya tercüme etti. Satrancın da onun vasıtasıyla Hindistan'dan İran'a girdiği söylenir (*Pahlavi Texts*, s. 115). Avesta'nın nihâi derlemesi ve mevcut alfabeyle yazılması belki de Enüşîrvân dönemine aittir. İslâmî kaynaklarda âdil bir hükümdar olarak zikredilen Enüşîrvân'la ilgili hikâye ve menkıbelere sıkça yer verilir. Bu sebeple âdâb ve ahlâka dair Pehlevîce kaynaklarda, İslâmî eserlerdeki pek çok hikmetli söz ona atfedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Pahlavi Texts (nşr. Jamasp-Asana), Bombay 1897-1913, s. 55, 115, 157; *Dînkêrd* (nşr. Madan), Bombay 1911, s. 571, 654; *Kitâbü't-Tacîfî şretî Enüşîrvân* (nşr. M. Grignaschi, JA, sy. 254 [1967] içinde), s. 103-108; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 91, 94, 98-104, 139-144, 147-155, 166-171, 176, 180, 201, 204; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu sinî mülûkî'l-arz ve'l-enbiyâ*, Beyrut, ts. (Dâru Mektebeti'l-Hayât), s. 45-47; İbn Miskeveyh, *el-Hikmetü'l-hâlîde* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1952, s. 49-61; Dîneverî, *el-Ahzbârü't-tuvâl*, s. 67-69; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, s. 191-211; *Hürednâme* (nşr. M. Servet), Tahran 1367 hş./1988, s. 62-65; *Şehrîhâ-yi Îrân* (nşr. J. Marquart — G. Messina), Roma 1931, s. 8-23; A. Christensen, *L'Iran sous les Sassanides*, Copenhagen 1944, s. 363-440; R. Ghirshman, *L'Iran*, Paris 1951, s. 273 vd.; J. F. Duneau, "Quelques aspects de la pénétration de l'hellénisme dans l'Empire Perse Sassanide", *Mélanges René Crozet*, Poitiers 1966, I, 13-22; R. N. Frye, "The Political History of Iran Under the Sasanians", *CHIr*, III/1, s. 153-162; a.mlf., *The History of Ancient Iran*, München 1984, s. 325-334; A. Merzbân Râd, *Hüsrev Enüşîrvân der Edeb-i Fârsî*, Tahran 1356 hş./1977; H. Massé, "Anüşîrvân", *EI*² (İng.), I, 522.

AHMED TEFAZZULÎ

Edebiyat. Enüşîrvân klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında Nüşîrevân-ı Âdil şeklinde zikredilmektedir. Ahlâk ve nasihat kitaplarıyla bazı müstakil hikâye ve mesnevîlerde daha çok adalet timsali kahraman bir hükümdar olarak yer almış, diğer manzum türlerde ise bu yönüyle teşbih, mecaz ve mazmunlara konu olmuştur. Başarılı bir devlet adamı olduğu için adı genellikle "devlet" kelimesiyle beraber anılmıştır: "Sehâsı Hâtem'in tayyetti nâmin yâdolunmaz hiç / Şûkûh-ı devlet-i Kisrâ'ya elhak kesr-i şân verdi" (Fitnat).

Enüşîrvân'ın Bağdat yakınlarında Dicle kıyısında Medâin'de yaptırmış olduğu ge-

Enüşîrvân'ı tahtında gösteren bir minyatür (Fırdevsî, *Şehnâme*, IÜ Ktp., FY, nr. 1406, vr. 193*)

